

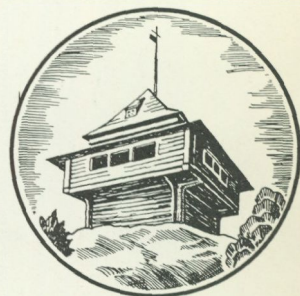
Fataburen 1976

Fataburen

Nordiska museets och Skansens
årsbok 1976

Fataburen

1976

Nordiska museets och Skansens årsbok

Redaktör: Magne Velure i samarbete med Bengt af Klintberg
och Reimund Kvideland

Pärmens färgbild: Mörksuggor utanför ett fönster, akvarell
av Verner Molin. Tapeten är från Nordiska museets samlingar.

Tryckt hos Berlingska Boktryckeriet, Lund 1976
ISBN 91 7108 122 4

Lagom lycka är bäst

Magiska föreställningar i dag

Leea Virtanen

Magi och trolldom är allmänna begrepp med många olika beståndsdelar, som det är svårt att finna en gemensam nämnare för. När man praktiserar magi, utnyttjar man orsak och verkan i ett förhållande, som dock inte leder till resultat på det sätt man har föreställt sig. Magi kan definieras som föreställningar och sedvänjor, i själva verket grundlösa och oförenliga med den grad av upplysning, som har uppnåtts i det samhälle man tillhör(1). Vad som vid någon tidpunkt anses för magi beror i varje fall till avgörande del på den kunskapsnivå, som hör tidsskedet till(2). Teoretiserande generaliseringar av magins funktion har ingen betydelse, om man inte samtidigt klargör vilket beteende och vilken kulturmiljö det är fråga om.

Man föreställer sig gärna att den ökade bildningen och den vetenskapliga utvecklingen har förändrat människan så mycket, att hon inte längre söker sin tillflykt i magiska tankebanor. Emellertid skall man inte vänta sig, att vidskepliga sedvänjor kommer att försvinna eller ens minska i takt med ytterligare framsteg inom vetenskap eller teknologi, ty deras förekomst beror mera på omedvetna emotionella än medvetna intellektuella faktorer(3). Detta konstaterande av Judd Marmor, forskare i psykiatri, skall jag belysa med ett exempel från vår tid på tänkesätt, som bottnar i magi, nämligen fruktan för olycka, väckt på grund av framgång eller tur och försök att gardera sig mot denna olycka. När människan har uppnått lycka och framgång, blir hon lätt beklämd och börjar frukta att hennes tillfredsställelse, självsäkerhet, oförsiktiga ord eller känsloläge förorsakar, drar till sig eller åtminstone föreba-

dar olycka. Oraklet är då hennes eget emotionella tillstånd, som hon fruktar att ödet, något som undermedvetet hotar i världssalltet, skall reagera inför och vederbörligen straffa.

Till de grundläggande svårigheterna i magiforskningen hör uppteckningarnas lakonism. Det är svårt att hitta konkreta exempel på den företeelse som skall utforskas. I allmänhet är vidskepelse (superstition), enligt Dundes, en traditionell företeelse, bestående av ett eller flera villkor och ett eller flera resultat. Ibland kan någon ting man företar sig vara "orsaken" till resultatet. Det är fråga om magi när man säger: "Om du slår sönder en spegel (tecken), kommer du att få sju års olycka (resultat), om du inte samlar upp skärvorna och kastar bort dem i rinnande vatten (avvändning)"(4). Dundes utgår således inte från pseudovetenskap eller oriktig logik, utan helt enkelt från orsak och verkan. Svårigheten är emellertid den, att en del av de magiska föreställningarna och uppfattningarna inte blir verbaliserade. Det finns knappast någonstans arkiverat uppteckningar i stil med: "När du känner dig lycklig, följer det olycka efter" eller "Om du berömmar dig själv, skall du ta i omålat trä". Att knacka i omålat trä lär man sig direkt av situationen, och det är inte lätt att göra uppteckningar om bara delvis medvetna tankegångar. Även om föreställningen är verbaliserad, är det svårt att beskriva den betydelse den kan ha för ens uppförande i individuellt och kollektivt hänseende. Vid tidigare insamlingar har man inte ens beaktat det. Man talar inte heller gärna om magiskt inflytande på relationerna mellan människor, åtminstone

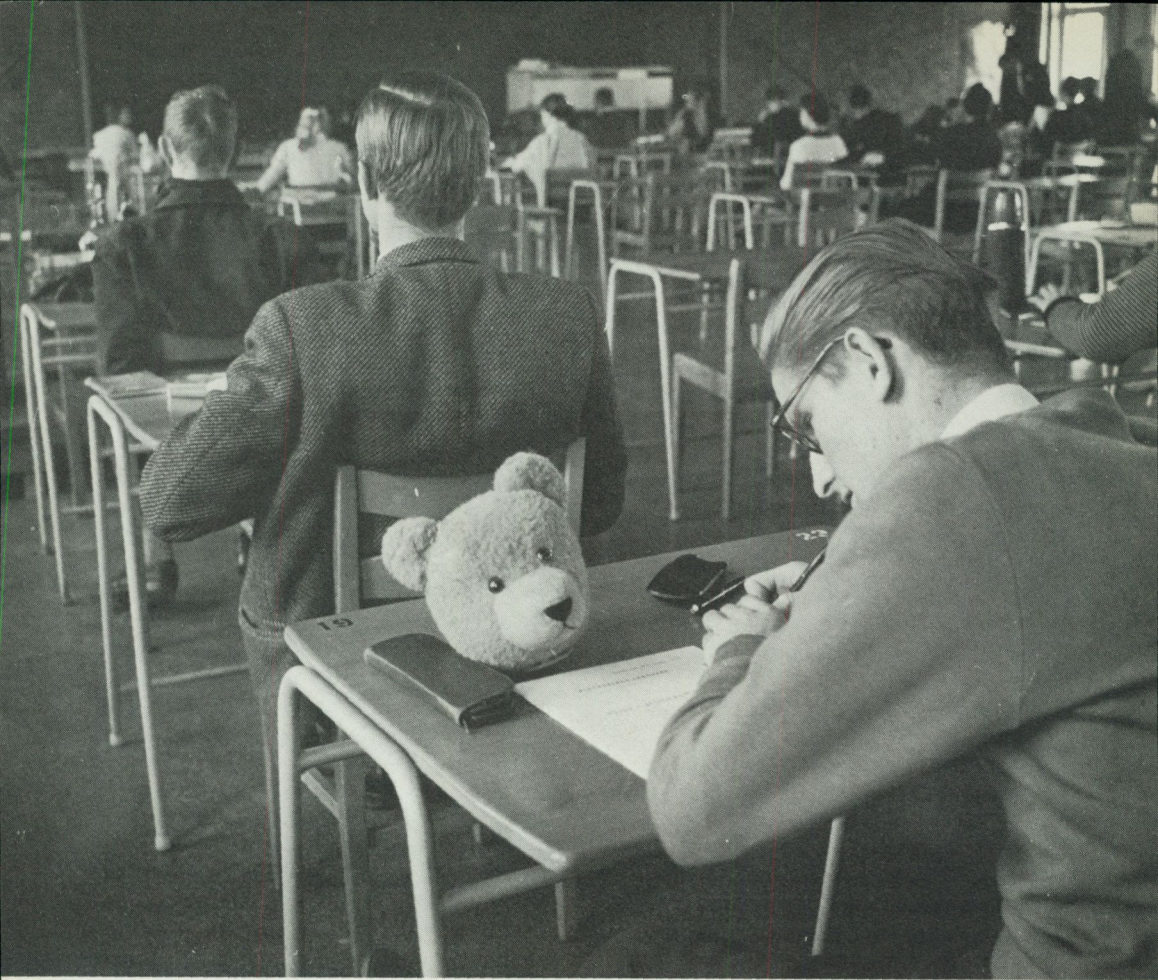
inte öppet, i ett samhälle där man tror på magi.

Nu för tiden har många människor en preciserad uppfattning om sitt eget tänkesätt och anser sig själva för "rationella" och sin världsbild "vetenskaplig". Det finns knappast en klar gräns mellan en rationell eller irrationell världsåskådning, utan i vars och ens medvetande går olika uppfattningar och trosföreställningar in i varandra. Största delen av den information av vilken människan är beroende, när hon formar sitt liv, uppfyller inga höga krav på verifiering. Ryktesundersökningar visar på ett dramatiskt sätt, hur folk i brydsamma vardagssituationer litar på vad de får höra av andra, och också för vetenskapsmannen kan utgångspunkten vara en naiv sanninguppfattning, en naiv realism grundad på det sunda förnuftet(5). Tro och otro är inte heller självklara motsatser, vilket redan den kände filosofen Eino Kaila påpekade med exemplet om trollkarlen i Lapp-land, som vill förgöra sina fiender. Trollkarlen gör en docka som liknar fienden, och när han genomborrar dockan med en nål, tror han att han skadar fienden själv. "Ungefär på samma sätt beter vi oss i tillstånd av stark affekt, när vi river sönder bilden av en misshaglig person. Vi säger ju inte, när vi förstör bilden, att vi tror att vi skadar personen på bilden. Hur stark är lap-pens tro? 'Tro' och 'otro' är inte varandras raka motsatser utan de ingår i varandra på många punkter. Den framstående psykopatologen Janet har en gång sagt, att de psykiskt sjuka i *själva verket* inte ens tror på tre fjärdedelar av de inbillningar de omhuldar. Att pröva sanningshalten är ett av de specialiserade förhållningssätt, som förekommer på hög utvecklingsnivå, medan tro och försanthållande står närmare varandra på lägre nivå" (6).

På ett visst medvetandestadium upplevs själva tankarna och emotionerna som betydelsefulla. Man vet om det bakvända i sitt tänkesätt och tror ju inte på det, men man tror ändå, därför att man är rädd. En annan möjlighet är att farhågorna delvis är omedvetna men ändå inverkar på ens uppföran-

de och visas upp för andra i något slags rationaliserad form. När det gäller rädsla som väckts av framgång är skillnaden härfin mellan magiskt tänkande och ett veder-taget, socialt uppförande. En del motiverar sin fruktan mycket förnuftigt – livet har gjort dem misstänksamma, deras rädsla är bara livserfarenhet (uttryckt i ordspråk som "Man vet vad man har men inte vad man får"). Man glider nästan omärkligt in i ett magiskt tänkande om man upplever lycka som en automatisk orsak till olycka. Man menar också att det känns snopet om man skryter eller verkar självsäker inför någonting som sedan inte går att genomföra lyckligt. Här kommer man igen in på magiska tankegångar i det avseendet att man upplever prat och skryt som orsak till besvikelse. Om man hade hållit tyst hade allt gått väl.

Materialet för min undersökning utgörs av intervjuer, som studerande i ämnet folkloristik gjorde som övningsarbete under min föreläsningsserie 1974-75. Avsikten var främst att samla uppgifter om erfarenheter eller upplevelser, som de intervjuade ansåg "oförklarliga". Studenterna fick själva välja sina intervjuobjekt (vanligen studiekamrater, föräldrar, far- eller mor-föräldrar). Man behövde inte uppge namn, men däremot kön, ålder, yrke och liknande uppgifter. Det visade sig att uppgifterna inom den här motivkretsen inte samlades under spontant berättande, utan det räckte med en direkt fråga: "Kan lycka förvandlas till olycka om man verkar alltför säker, t.ex. om man öppet säger 'det går bra för mig'?" Frågor av den typen ingår i 33 intervjuer; dessutom har jag gjort kompletterande intervjuer. Även om materialet inte motsvarar statistiska krav, är de karaktäristiska drag som framkommit värda uppmärksamhet. Det tycks ha befrämjat ett förtroendefullt förhållande mellan intervjua-ren och den intervjuade att diskutera frågor om lyckan. Man skulle överhuvudtaget inte kunna få en tillförlitlig uppfattning om motivkretsen med slumpmässiga stickprov eller formulär där man kryssar för i rätt ruta.

1. Vid examenstillfällen tillgrips ofta lyckobefrämjande magi. Här har en maskot fått följa med på studentskrivningen. Foto Pressens Bild.

Aktualisering av rädslan

Rädsla uppkommen efter framgång är särskilt aktuell i vissa situationer i livet, då människan på grund av oförsiktighet kan förstöra sin goda tur. Man måste vara försiktig när man talar om sin hälsa; nuförtiden tycks hälsotillståndet uttryckligen höra till de ämnen man bör akta sig allra mest för. När man tillfrisknar efter en sjukdom får man inte berömma sin snabba förbättring, och det är i allmänhet inte heller värt att prisa sin goda hälsa utan att

knacka i trä. En 21-årig informant berättade, att han hela vintern hade klarat sig undan alla slags sjukdomar och åkommor, men när han hade berättat det för andra blev han dagen därpå genast sjuk och fick feber. Enligt en annan informant räcker det med att bara tänka på det.

Fastän jag inte gör annat än tänker att jag inte ännu har fått den eller den sjukdomen, så är jag nog nästa dag åtminstone förkyld.

--- Man skall aldrig gå och skryta över att det går för bra, eller nåja, i alla fall bra. Jag råkade

säga åt en kund, som klagade över sin hemska influensa, att jag inte hade haft förkylning, snuva eller nånting, hur har jag kunnat hålla mig så frisk. – Sen, bara ett par timmar efter att kunden hade gått, var jag sjuk som bara den. Ordentligt förkyld, med feber.

På samma sätt var det när min väninna och jag kom hem tillsammans från en bjudning hos en bekant. Hon berömde vår lilla pojke för att han var väl utvecklad och såg så frisk och duktig ut. Och när vi sen kom hem hade pojken fått någon sorts utslag. Doktorn sa det var vattkoppor – en så pass ovanlig sjukdom till och med --- och just precis enda gången det barnet har fått beröm (kosmetolog, kvinna, 30 år).

I modern tid är det här en sällsynt uppteckning i det avseendet, att berömmet från en annan person liksom automatiskt skadar barnets hälsa. Tidigare ansågs andras illvilja, t.ex. ett ont öga eller avund vara främsta orsaken till att lyckan gick sin kos. Förgörarens ord och följderna därav kunde stå i en märklig kontrast, vilket Loo­rits påpekar; barnet berömdes för skönhet och hälsa, varefter det insjuknade. Om barnet inte insjuknar, fastän det har fått beröm, är det ett bevis på att den som berömmar inte är illvillig(7). I det relaterade fallet tycks informanten mena att beröm av någon som inte har ont i sinnet är orsak till att lyckan går om intet, på samma sätt som när man berömmar sin egen hälsa.

Ofta insjuknar berättaren genast, eller bara ett par timmar efter det han har lovordat sin hälsa. Det är möjligt att man har klart för sig att en sjukdom är på väg långt innan den bryter ut. Smygande symptom på en förkylningssjukdom kanske inte uppfattas medvetet, med de finns där i alla fall, och just detta får människan att speciellt uppehålla sig vid sitt hälsotillstånd.

Ett annat särskilt ömtåligt område är enligt intervjuerna ett halvfärdigt eller ofullbordat arbete. En studerande i folkloristik uppger att både hon och hennes bekanta försöker skydda sina magisteravhandlingar under arbete från det "onda ögat". De kontrollerar noga med vem de talar om sitt arbete och för vem de visar det. Det är svårt att säga, om forskarens ovilja att tala om avhandlingen som han håller på med bott-

nar i en önskan att behålla idéerna för sig själv och bevara någon sorts andlig integritet, eller om det är knappt medvetna primitiva farhågor som inverkar.

Min man nämnde aldrig ett ord i förväg om sina kompositioner. Han sa, att man ju inte kunde veta om inspirationen mitt i allt tog slut, och så blev inte arbetet vad det borde. Det är mycket illa att på förhand säga t.ex. till idrottsmän, att vi nog vinner, när det nu är si eller så (kvinna f. 1908).

En liknande föreställning om tur kunde jag konstatera 5.4.1975 vid ishockeymatchen mellan Finland och Sovjetunionen. Åskådarna (arbetsledare 47 år, studerande 21 år), bägge män, blev hemskt upprörda då reportern berömde spelet i det finska laget, när läget efter tre perioder av matchen var 4-4. De ansåg det var reporterns obetänksamma yttrande mer än det finska lagets spel, som var orsaken till att slutresultatet blev 4-8 (studentska).

Det är uppenbart att föreställningar om lycka nu som förr förekommer rikligast och intensivast på de områden i livet, där framgången inte kan garanteras eller regleras. Exempel därpå är hälsa och sjukdom samt arbete, som fordrar stark koncentration för att lyckas. Lotto, bingo, tippning, vår tids hasardspel, har gett upphov till en mångskiftande och vittförgrenad vidskepelse, t.ex. föreställningar om hur man skall välja numren, hur kupongerna skall lämnas in (man skall komma baklänges ut genom dörren), hur man skall bete sig när man köper penninglotter (spotta tre gånger) etc.

I ovanstående exempel är det individen själv som omintetgör lyckan om hon uppträder oförsiktigt. Men också oväntad framgång och lycka enbart kan ge upphov till ångestkänslor: "Det går på tok om man plötsligt och i onödan har tur"; "det båd­ar inte gott om allt går bra, det slutar nog illa" osv.

Före vinterkriget var allt så bra som det kunde vara på den tiden, och då sa man ofta att det nog var illavarslande med det här välståndet. Efter någon tid bröt vinterkriget ut (husmor född 1906).

Min väninna, som inom arbetslivet är känd som en mycket förståndig typ, väntar nu dåliga tider

2. Bingo hör till de hasardspel i vår tid som har gett upphov till nya vidskepliga trosföreställningar. Foto Pressens Bild.

(hon är faktiskt bekymrad), för allt har gått så bra för henne den senaste tiden – hon har blivit färdig med sin examen, fått ett nytt och bra jobb och hittat "mannen i sitt liv". (Insamlaren påpekar att väninnans pappa faktiskt dog, när samlingen var under renskrivning.)

Försiktighetsåtgärder

Att det uttryckligen är fråga om magiska tankegångar framgår av de försiktighetsåtgärder man vidtar för att skydda sig mot olycka.

1. Man bör undvika att skryta, att visa sig säker i förtid, att verka alltför säker på

sig själv. Många ordspråk betonar starkt dessa normer: "Efter glädje kommer sorg", "Ropa inte hej förrän du är över bäcken", "Högmod går före fall", "Den fågel som sjunger om morgonen kommer i hökrumpan före kvällen"(8). Den stränga försiktigheten i de gamla ordspråken (akta dina ord, akta dig för överdriven glädje, akta dig för beröm, akta dig för att prisa din familj, akta dig för att fika efter mycket) representerar kanske normer i det sociala umgängeslivet(9), men de anknyter uppenbarligen också till uppfattningen att sådant uppförande kausalt faktiskt medför ont. I den

folkliga barnuppfostran har man inte heller gärna sett att barn grimaserar, skrattar eller fnittrar omotiverat. Det sägs att det är ett dåligt tecken och varslar om en mörk framtid, såsom det t.ex. uttrycks i ett mycket allmänt finskt ordspråk, i svensk översättning ungefär: "Av en snorvalp blir nog också karl, men inte av den som skrat-tar i onödan"(10).

Enligt de intervjuades uppfattning måste man hålla tyst om sin goda tur, man får inte tala om saker och ting innan det är riktigt säkert, och i synnerhet ska man inte förråda halvfärdiga planer. Om man skryter går allt tvärtemot.

Om man vet om någonting positivt som skall inträffa i framtiden, t.ex. att föremålet för en ny kärlek har lovat ta kontakt följande veckoslut, så borde man inte nämna det för någon. Om man berättar det, så sker någonting icke planenligt. Den intervjuade (kvinnlig pol.stud.) hade egentligen inte sådana erfarenheter, men sa att hon ändå "på något sätt" trodde det var så.

Allmänt utbredda är förbuden mot att prova studentmössa eller vigselring, för då får man dem aldrig. Tentamina vid Helsingfors universitet var avgiftsbelagda fram till år 1973. Bland studenterna var det då en vanlig föreställning att det medförde otur om man betalade tentamensavgiften vid första försöket, innan man visste om provet blev godkänt. (För samma avgift fick man försöka på nytt, ifall man blev underkänd.)

I dagligt tal tillgrips ofta onödiga reservationer: "Om Gud så vill", "Den som lever får se", "Kanske nästa år den här tiden, om jag lever och har hälsan" etc.

2. Om man har begått misstaget att visa sin tillfredsställelse över något, kan man ta tillbaka "skrytet" på två sätt, antingen genom att man förringar sin framgång i ord eller knackar i trä.

En intervjuad manlig reporter, 25 år, berättade att när det gick bra för honom eller hans syskon i skolan, och saken kom på tal, så var hans mamma alltid noga med att tillfoga: "Än så länge har det gått bra ..." eller "Ätminstone hittills har det gått fint". Också den intervjuade reportern undviker att vara alltför säker på någonting, för då kan det gå illa.

Orsaken till ett sådant uppträdande har man ansett ligga i den konkurrens som är typisk för västerlandets sociala struktur. Om man är bättre än andra väcker det avund och avoghet hos omgivningen. För att undvika det försöker man förringa sin egen framgång och goda tur. Marmor anför många exempel på hur människor bagateliserar sina prestationer och förstorar sina svårigheter i stil med "Nåja, visst är det en fin bil, men jag vet inte hur jag skall kunna betala den". Till vidskepliga föreställningar räknar han också företeelsen att en kvinna inte vågar göra kläderna färdiga åt barnet hon väntar förrän i graviditetens slutskede, därför att hon är rädd för att annars förlora barnet. Människor kan plågas av ångest i sin framgång, av det kliniska syndromet "fruktan för framgång", och då kan det tjäna som en tvångsritual att knacka i trä(11).

Att knacka i trä är en av de allmännaste magiska aktiviteterna i vår tid. Freudlärjungen Robert Fliess konstaterar att just de människor som mest högljutt förklarar att de inte är vidskepliga gör det. De låter då en mer eller mindre charmfullt likgiltig attityd åtföljas av ett överseende smäleende – de måste knacka i trä för att inte ödet må upphäva det gynnsamma sakernas tillstånd, som de just har uttryckt sin tillfredsställelse över(12).

--- Jag knackar nog i trä. I förra veckan, när vi var i scoutstugan och just pratade om att pojkar-nas stuga hade brunnit, då knackade vi alla i trä.

--- Det är bara det att det kanske borde vara omålat trä, nu för tiden är det ganska svårt att hitta sådant, när nästan allt trä är målat eller ytbehandlat eller så. --- Men jag tror inte just det är så viktigt. När man utför den här knackningsritualen, så får man en känsla av att man i alla fall har försökt (kvinnlig kemistuderande, 22 år).

Förhastade ord tar jag tillbaka med att knacka tre gånger i omålat trä, och om det händer någonting oväntat, sällsynt eller trevligt, så ritar jag med fingret ett kors på väggen (kvinnlig affärsidkare, 80 år).

Avsikten med att knacka i trä är enligt informanterna att "ta bort skrytet" och

omintetgöra hotande olycka. Det kan samtidigt vara ett socialt inlärt beteende, då ens mamma t.ex. har påpekat att man borde göra så. I allmänhet tjänar magiska handlingar till att lindra ångest. I en situation, som man inte kan påverka "normalt", får man genom magin möjlighet att delta i händelseförloppet, och vilken sysselsättning som helst är bättre än ett betryckt väntande, där människan står hjälplös inför framtiden. "Man får en känsla av att man i alla fall har försökt" som en av de intervjuade uttryckte sig. Sedvänjan, knackningen, kan man ta till även om man bara delvis tror på dess effekt, eller på ett lekfullt sätt, t.ex. att knacka på sitt eget huvud, sin egen "träskalle". Man gör det i alla fall.

3. Att suggerera sig till nedstämdhet fastän man känner sig nöjd är också ett tydligt magiskt handlingssätt. En person kan tycka att allt har gått bra, men fastän han är tillfreds, så börjar han oro sig för att det i själva verket inte gick bra eller kommer att gå bra. Han sörjer över saken och börjar därför att nytt tro att det i alla fall har gått bra. Tankegångar av det här slaget är uppenbarligen ganska vanliga, även om de är svåra att få fram i ett frågeformulär.

Isynnerhet ont som riktar sig mot en själv kan man motarbeta om man uttrycker sig motsäggande. Maskot hjälper inte. Men om man till exempel talar om att man har prov nästa dag, eller rättare sagt om provet redan har varit och mamma frågar hur det har gått, så skall man inte säga "strålände", för då har provet säkert gått på tok. Det har hänt mig många gånger, inte bara i prov, utan också annars. När jag skall ut och cykla och då tänker att cykelringen säkert är tom, och tänker på det här sättet många gånger, så är det nästan säkert fullt med luft i ringen, om det inte råkar vara en dålig dag.

I skolan var det så att om jag försökte räkna ut hur bra eller dåligt det skulle gå för mig i ett prov, så var jag riktigt deprimerad den dag vi fick proven tillbaka, utan att jag riktigt kunde tänka ut en realistisk förklaring. Ibland suggereade man sig till ett sådant deppigt tillstånd. Ibland hade provet gått bättre än väntat, och då var man helvetes nöjd och trodde att vitsordet

hade ändrat sig med hjälp av suggererandet. Man trodde att man liksom kunde inverka på sådant som redan var gjort. När jag sedan kom att analysera saken, verkade det så groteskt, men när nästa prov närmade sig gjorde jag på samma sätt igen (manlig apotekselev, 20 år).

I barns fantasilekar förekommer samma slags tänkande, tydligen önskemagins kontrast. Man tänker inte "Om jag önskar riktigt starkt så infrias det", utan "Om jag fantiserar, så blir det inte av". Barnet kan för en viss roll tänka så här: "Jag låtsas vara en baby eller klumpeduns i min lek, så är det klart att jag inte alls är någon baby", eller "Om jag låtsas så här, så händer det mig inte alls på riktigt" (13).

Oroliga inbillningars betydelse för människan skildras träffande i Thomas Manns roman "Den unge Josef". När Jakob får budet om Josefs död utbrister han: "--- Ty varför blev det människan givet att hysa fruktan och visa förtänksamhet om inte för att därigenom kunna besvärja ofärden och på ett tidigt stadium frånta ödet de onda tankarna för att själv tänka dem. --- Men vad ska det bli av människan när förtänksamheten inte längre gäller och hon fruktar förgäves, det vill säga har anledning till fruktan? Eller hur ska en människa kunna leva om hon inte längre kan hoppas att det ska bli annorlunda än hon har tänkt?"

Bruket att suggerera olycka för att uppnå lycka framstår kanske i sin mest dramatiska form vid äldre tiders finska bröllop, där brudens gråt var en central ceremoni. När brudens framtida liv i mannens hem skildrades i dystra färger var avsikten eller den dolda funktionen naturligtvis att anpassa henne till de kommande förhållandena. På Karelska näset trodde man, att ju häftigare bruden grät när hon begav sig i väg, desto lyckligare blev hon i mannens hem. Under detta sekel förekom där inte längre egentliga gråtsånger, men det ansågs mycket viktigt att få bruden till tårar (14).

Roten till fruktan

Vad är det för människor som i stunder av framgång är rädda för att turen skall försvinna? Intressant vore att ta reda på hur allmän en sådan fruktan är i olika ålders- och yrkesgrupper. Tankegångarna är förvånansvärt allmänna och troligtvis välkända för de flesta människor åtminstone i något skede av livet. Mest förekommer de sannolikt i barndomen och ungdomen, medan de minskar under avklarningsperioden efter puberteten. De påminner om tvångsneuroser i det avseendet, att en person vet att han beter sig oförnuftigt men inte förmår lösgöra sig, eller med en manlig students konstaterande: "— när jag sedan kom att analysera situationen, verkade det så groteskt, men när nästa prov närmade sig, gjorde jag på samma sätt igen". Många av de personer som jag har intervjuat var medvetna om det meningslösa i sin rädsla: "Nog är det rena magin, men man kan inte göra någonting åt den känslan."

Beteendesättet tycks inte på något sätt korrelera med hur "rationell" eller "irrationell" en persons världsbild är för övrigt. När studenterna samlade in sitt material visade det sig, att personer som påstod att t.ex. god tur absolut inte kan försvinna bara för att man skryter, i alla fall kunde ha de mest vidskepliga lyckouppfattningar, t.ex. en fast tro på kraften hos amuletter och maskotar. I motsats därtill fanns det personer, som absolut förnekade att de någonsin vore vidskepliga, men som trodde att skryt kunde vända lycka till olycka (t.ex. manlig jordbrukare, kvinnlig tandläkare). Uppfattningen motiveras på ett mycket intressant sätt – det är inte fråga om vidskeplighet, utan om livserfarenhet, det har brukat stämma. På samma sätt har man också motiverat gammal folktro – erfarenheten har visat att det inte lönar sig att så när månen är i nedan eller att ett visst botemedel har effekt. Kausalitetsförhållandet betraktas alltså inte som något övernaturligt.

Materialet ser ut att stödja Marmors uppfattning om att magiska sedvänjor snarare bottnar i omedvetna emotionella faktorer

än i medvetet intellektuellt tänkande. Sedvänjorna korrelerar inte med det som personen medvetet tänker om världen eller sin egen världsbild. Möjligen härstammar beteendesättet från bortglömda erfarenheter i den tidigaste barndomen och grundar sig på undermedvetna faktorer i psyket. Träknackningsritualen har psykoanalytikerna förklarat bero på upplevelser i barndomen: "Ödet", "Gud" (kristen tro) eller "gudarna" (klassisk mytologi) kräver ödmjukhet av människan, ty alla dessa är surrogat för föräldrarna. Fruktan har fötts av djupt ligande känslor, upplevda gentemot föräldrarna. Det är resultatet av den oedipala fasen, när barnet åtminstone i fantasin har råkat i konflikt med föräldern av motsatt kön. På grund av sitt beroende till föräldrarna kan barnet inte ge uttryck för sin fientlighet utan måste undertrycka sitt behov av självhävdelse(15). Enligt Fliess' uppfattning grundar sig träknackningsritualen på erfarenheter redan från det preoedipala stadiet(16).

Tolkningarna träffar säkert rätt i det hänseendet att roten till fruktan ligger mycket djupt och tydligen måste sökas i förträngda barndomsupplevelser. Däremot kan kvaliteten av de här erfarenheterna diskuteras. En ångestfylld mor, som hela tiden upplever förebud om den hotande framtiden, kan överflytta sin rädsla på barnet enbart genom att lära det ett socialt uppförande. Det är fråga om en verkligt gammal rädsla, som inte skall dateras på samma sätt som en tydligt verbaliserad traditionsprodukt. Ett känt begreppsspar, som kan anknytas till rädsla till följd av framgång, finns i den grekiska mytologin. *Hybris* var människans övermod i ord och handling, hon hade fått del av "hyper moron", något förmer än sitt eget öde. Enbart känslan av lycka kunde också komma av *hybris*, som åtföljdes av *nemesis*. Man tänkte att lyckan i livet motsvarades av en lika stor mängd olycka. Samma tanke framgår nu av det finska materialet, dvs. för lyckan måste man "betala". I grekisk diktning framställs *nemesis* ofta som en hämnd av de gudar, hos vilka avunden har väckts av

någon lycklig människa. I folkuppfattning-
en representerar nemesis däremot ett
ovisst öde, ett slags kontrakraft, eller en
fatalistisk föreställning om att människan
inte kan undfly sitt öde. Huruvida före-
ställningen om hybris och nemesis faktiskt
förtjänar att kallas religiös, har ifrågasatts
av Nilsson(17).

Vilket är då det skrämmande hotet, och
hur tänker man sig konkret att lyckan
skall försvinna? I finlandssvenska sam-
lingar nämns tre anledningar till sanktion,
dvs. "ett hämnande öde kunde åstadkomma
en plötslig förändring", "man skall inte
skryta över någonting, då tar Gud bort det"
och "man skall inte tala om, att 'buren
kudda' mjölkar mycket. Det kan väcka
avundsjuka och illvilja hos grannarna"(18).
Ingen av informanterna för mitt intervju-
material hade befattat sig med anledning-
en till sanktionen eller påverkningseme-
kismen, utan man framförde det endast
som orsak och verkan. När jag diskuterade
saken med studenterna som hade samlat in
materialet kom vi till en enkel slutsats: om
folk faktiskt funderade ett tag på hurudan
verkan de här trosföreställningarna har,
skulle dessa överhuvudtaget inte existera.

C. W. von Sydow har kommit in på sam-
ma fråga när han diskuterar det ovanligas
betydelse i tro och sed. Han tar som exem-
pel en bonde, som trodde att orsaken till
hans oxes plötsliga död var att han hade
huggit av en gren på en ek där en man en
gång hade hängt sig. "Då jag i Hånger hör-
de berättas om denna händelse, frågade jag
inte min sagesman om på vad sätt just ek-
grenens avhuggande kunde vålla oxens
död", skriver von Sydow och fortsätter:
"--- jag tror för övrigt ej att man närmare
sökt klargöra detta för sig. Det är nämligen
ett stort misstag - mycket vanligt bland
forskare! - att tro, att folk tänker sig in i
hur en viss sak kan vara orsak till en an-
nan, ty ofantligt ofta, kanske oftast, stan-
nar man vid att blott och bart fastställa, att
det ena är orsak till det andra." von Sydow
konstaterar, att om han hade frågat, så ha-
de han fått olika förklaringar (trädet var
ett olycksträd, den hängdes ande kunde in-

te tåla att man rörde hans träd), men såda-
na teorier vore sekundära och värdelösa för
kännedomen om folkets ursprungliga tro.
Den egentliga orsaken till sammankopp-
lingen är enligt von Sydow en fantasiasso-
ciation - trädet väckte uppmärksamhet på
grund av sin ovanlighet (själv mordet).
Efteråt kan man teoretisera om varför det
är farligt(19). Det faktum att man inte hel-
ler nu för tiden tänker sig in i hurudan
hotet mot lyckan är, och vad som egentli-
gen påverkas, bevisar återigen att de magi-
ska sedvänjorna grundar sig på omed-
vetna emotionella faktorer.

Även om man inte försöker få de inter-
vjuade att prestera "värdelösa teorier",
kan man utgående från uppkomstmekanis-
men i kausalitetsförhållandet presentera
antaganden på andra grunder. I Osmo
Koskelainens undersökning av storstadens
sekularisering tillfrågades de intervjuade,
om de trodde att motgångar i livet (t.ex.
trafikolyckor, nervsammanbrott, cancer,
brustna relationer, otrohet, arbetslöshet)
kunde bero på 1) slumpen, 2) otur, 3) ödets
fingervisning eller uppfyllelse av ödet, 4)
prövning (eller straff) av Gud. Av dem som
tillhörde kyrkan var det 29 procent som
trodde på slumpen, 32 procent på otur, 40
procent på ödet och 9 procent på prövning
av Gud. De som inte hörde till något tros-
samfund tenderade att dras till tron på
slumpen eller oturen, medan tron på ödet
och Guds prövning mest förekom inom
kretsar tillhörande andra religiösa sam-
fund än statskyrkan(20). Fastän det att
döma av mitt material inte ser ut som om
folk skilde särskilt mycket mellan slump,
otur, öde eller "ledning", är det anmärk-
ningsvärt att tron på ödet är så allmänt
utbredd.

Enligt Marwick presterar människor
högst varierande påståenden om fenomenet
beroende på om de talar om saken i största
allmänhet eller om de syftar på speciella
händelser(21). Troligtvis är uppfattningarna
om orsakerna till någon motgång i livet
helt olika före en olycka och efter den. När
man under lyckliga stunder ändå är rädd
för olycka, är ens intresse starkt inriktat på

sinnesstämningen för stunden. Tankarna och emotionerna uppfattas som om de inverkade. Men om olyckan redan har skett blir det ett helt annat svar på individens fråga "varför hände det mig?". En människa som t.ex. har en kristen referensram kan tillägna sig en uppfattning om att det var Guds vilja. Försök att fantasivägen foga sig i olyckor på förhand, och på det sättet "hindra" dem från att komma, är snarare ett magiskt än ett religiöst beteende, ifall man vill göra den skillnaden. Efteråt försöker man med olika förklaringar anpassa sig till den uppkomna situationen, medan man innan, i någon sorts nödtänkande, försöker inverka på en situation, som dock inte låter sig dirigeras av individen.

Om man för ett par hundra år sedan hade ställt frågorna om orsakerna till olycka eller otur, hade en förklaringsmöjlighet säkert varit trolldom eller andras förgörelse. I det avseendet är det en radikal skillnad mellan nytt och gammalt material. Tidigare härrörde den onda inverkan huvudsakligen från någon bekant person och inte som nu från människans egna inbillningar. Inbillningen om det onda ögat hade tidigare ett förvånansvärt starkt inflytande på människors umgänge med varandra. Såsom Toivo Vuorela konstaterar, har den inbillade förgöraren hållit människan i en ständig skräck, vilket i sin tur har skapat omsorgsfullt valda beteendeformer(22). Även i intervjumaterialet finns det exempel på att en del människor fortfarande tror att t.ex. en förbannelse av en zigenare faktiskt förorsakar olycka. Poängterad förekommer en sådan tro på skadegörande tankars allmakt nuförtiden dock främst i samband med vissa psykiska sjukdomar.

Rädsla för otur efter framgång och försök att motarbeta otur samt gammal förgörelsemagi bottnar tydligen i samma slags tankegångar. Det onda ögat uppfattas som en sorts kraft eller energi, vars inflytande är helt och hållet oberoende av viljan eller människans försök att behärska det. Det finns exempel på hur en person inte vågade se på sina egna husdjur, eftersom de mot hans vilja kunde bli sjuka. Vuorela konsta-

terar att det är svårt, t.o.m. omöjligt att begränsa det onda ögats påverkan till ögat eller blicken. För att nå resultat räcker det med bara tanken, dvs. en ond avsikt riktad mot ens nästa, hans egendom eller hans förehavanden(23). En människa kan under intryck av aggressiva emotioner också förstöra sin egen lycka. Enligt folktraditionen lyckas en fiskare inte få fisk (fastän sjön är full av fisk) om han är grälsjuk till humörs då han skall ut på fiske. Att svära högt eller slåss med andra fiskare är att skärpa den här dåliga verkan(24).

Det är intressant att se att skadegörelsen kan ske på två till synes motsatta vis, dels med uppenbar och avsiktlig ondska i sinnet och dels med smicker och beröm. Beundran, överdrivet skryt och beröm är överallt en gammal form för förgörelse. Det torde inte enbart bero på att illvilja och avund alltid har utgjort misstänkta motiv för beröm, utan på att beröm och smicker överhuvudtaget alltid har ansetts farligt. Av vissa uppteckningar (1911, 1938) framgår att en gäst hade gjort sig skyldig till att berömma ett barn utan att han själv märkte det(25). På det sättet bröt han mot gängse beteendenormer. Modern till barnet lyfte då upp kjolen och visade gästen någonting som fick honom att komma av sig. På så sätt fastnade förgörelsen inte på barnet, och umgänget kunde fortsätta i den goda grannsämjans tecken. Enligt en annan uppteckning kunde det onda ögat drabba barnet på grund av beröm från någon annan person, men också på grund av moderns egna tankar. I en uppteckning säger en mor: "När barnet är friskt och duktigt går det bra för det. Men om man själv eller någon annan börjar tänka på att det kan gå illa för barnet, så är ens egen tanke redan illavarslande ---." Då modern med sina tankar knappast har någon avsikt att förgöra, ser man kanske här grunden till mänsklighetens gemensamma neuros, den fruktan som uppkommer på grund av framgång. Såväl ens egen känsla av tillfredsställelse som andras beröm har otur i släptåg.

Vid magiskt tänkande värdesätts uppen-

barligen ett harmoniskt sinnestillstånd, som inte slår över åt någotdera hållet och inte heller väcker uppmärksamhet på grund av sin säregenhet eller avvikelse. Det heter t.ex. att man varken får förringa eller överdriva fiskfångst man fått. När man fäster uppmärksamheten vid sinnestillståndet, blir själva sinnestillståndet ett orakel, på samma sätt som när man hör fågelsång och ser det som ett omen. G. Ch. Lichtenberg, filosof och upplysningens lidelsefulla förfäktare på 1700-talet, sade om sig själv: "Ett av de märkvärdigaste dragen i min karaktär är visst min underliga vidskeplighet, som gör att jag i allting ser ett omen och inom en dag kan göra hundratal ting till orakel. Varje litet kryp tjänar mig som svar på mina frågor om mitt öde"(26). I en värld där man upplever att allt påverkar allt som i en märklig kosmisk förening, svarar också sinnestillståndet på frågor om det kommande ödet.

Att olyckor sätts på personliga onda viljors konto, har ansetts typiskt i ett s.k. face-to-face-samhälle, där de specialiserade förhållandena är få och fasta personliga relationer drar till sig de flesta människors intresse(27). Tendensen här är att förklara alla händelser i anknytning till dessa relationer. Det faktum att man fäster uppmärksamheten mera vid sitt eget än andras beteende återspeglar kanske delvis upplösningssprocessen i det gamla samhället. Ändå är man fortfarande förhållandevis försiktig i fråga om att väcka andras avundsjuka. Medaljen har två sidor, menar Marmer; å ena sidan råder konkurrens och strävan efter självhävande, men å andra sidan aktar man sig för att väcka avund. I vårt samhälle finns starka tabun speciellt beträffande materiella ägodelar, som man t.o.m. bland närstående vänner och släktingar aktar sig för att förråda. Många människor diskuterar hellre intima detaljer om sitt sexliv än ger ut uppgifter om sina penningangelägenheter, isynnerhet om det är påståenden som kan väcka avund(28).

Tanken om ett begränsat mått av lycka i världen, och att den som har något har ta-

git det från någon annan, är fortfarande levande. Bara ett exempel: i eftermiddagstidningen *Iltasanomat* 23.12.1975 presenterades under rubriken "Vid julbordet åter vi idag upp maten för barnet" bilden av en mager, eländig baby från Nairobi. För de finska läsarna förklarades, att de hade berövat barnet dess föda: "Vi äter brödet ur Nyaga-babyns mun. T.o.m. den finska grisen matas med säd som har tagits från barnen i u-länderna. Är vi människoätare?" Liknande tankegångar har kommit fram också på andra håll i press och television. Massmediernas anklagelse riktad mot individen kan nuförtiden bidra till att ge näring åt den fruktan som väcks av framgång. Jag vill i detta sammanhang bara peka på utformningen av en i och för sig rätt och riktig sak. Massmedierna säger inte, att det ur t.ex. kristen eller politisk, ideologisk synvinkel vore fel, eller att en del har övernog, medan andra lider nöd. Istället utgår man från en magisk terminologi om att beröva någon hans lycka. Det finns en lyckohelhet i världen, varav alla har sin beskärda del, dvs. sitt "öde". Den som får mer än han behöver, roffar åt sig, ibland t.o.m. direkt ur munnen från andra. På många olika sätt får nutidsmänniskan höra: "Du är medskyldig om du är lycklig eller sätter barn till världen, ty världen är full av olycka, vrånghet och förtryck, som du är ansvarig för." Tanken om den gemensamma begränsade lyckan är förstäelig i synnerhet hos utövare av fiskenäringar. I det gemensamma fiskevattnet finns en mängd fisk att få. Men också i abstraherad version ansluts lyckan till liknande föreställningar om delning.

Magi som en gång var en företeelse av kollektiv natur, institutionaliserad och officiellt reglerad, tycks ha blivit en privatsak, som man så mycket som möjligt undviker att tala om. Angst konstaterar att magin, istället för att som tidigare motsvara de kollektiva behoven, nu i allt högre grad uppfyller de individuella behoven och önskningarna. Den intar också sin bestämda plats bland den enskilda individens privatangelägenheter i livet, och går så att

säga som en underström genom vardags-händelserna(29). Trosföreställningar och beteenden som hör samman med fruktan till följd av framgång är dessutom högst personliga. Magins individualisering framgår kanske tydligast av det faktum att människan nu för tiden på grund av sitt sinnestillstånd är det huvudsakliga hotet mot sin egen lycka, medan tidigare andras onda vilja var en viktig orsak till olycka. Den väldiga omvälvningen i de mänskliga relationerna som uppstod efter att anklagelserna för häxeri hade upphört, har knappast någon författare eller forskare försökt skildra. Tydligen förhåller man sig nuförtiden också mildare eller mera nonchalant till sitt eget uppförande än man gjorde under tidigare århundraden. Att knacka i trä kan göras som en lekfull gest i det sociala umgänget. Gränserna för den sociala fördragsamheten har också blivit uppluckrade, vilket bl.a. framgår av att det jämfört med förr är helt andra typer av ordspråk som nu för tiden är populära(30).

Vad beror då den uppenbara minskningen av magins betydelse på, om den inte kan förklaras som ett resultat av samtidens vetenskapliga utveckling? Marmor konstaterar, att människans beroende av magi inte minskar förrän hennes egna känslor av hjälplöshet och osäkerhet har funnit sin lösning både på det personliga och det kulturella planet(31). Många i allmänhet indifferenta individer upplever fortfarande att deras referensram inte räcker till för att anpassa dem till nya situationer, t.ex. vid dödsfara, svår sjukdom, en närstående persons sjukdom eller död, eller vid en anförvants eller ens eget grundliga misslyckande i livet(32). Då någonting sådant hotar, ändrar individen ofta radikalt sitt tänkesätt. Människans levnadsvillkor i den s.k. civiliserade världen har dock i hög grad förändrats, vilket påpekas av Hebb. Han konstaterar att människan i den civiliserade världen aldrig behöver gå i mörkret på en främmande ort, och att alltså många vuxna personer inte ens vet, om de är rädda för mörker. Det civiliserade samhället skyddar den vuxnes känsligaste tankar,

bevarar honom från allt som medför fruktan, hat och avsky. Bristen på känslolubrott hos en civiliserad vuxen person bevisar närmast effektiviteten i den sociala skyddskapseln(33).

Att man i allt mindre utsträckning behöver känna fruktan, att maten trots allt ännu räcker till och många andra omständigheter är tydligen ägnade att minska betydelsen av det magiska tänkandet. Med hjälp av magi har man också förr försökt kontrollera framförallt hasardaktiga, osäkra förhållanden. Redan Malinowski påpekade, att urinvånarna på Trobriandöarna inte använde magi vid lagunfiske, medan de däremot tog till en omfattande magisk ritual, när de fiskade på öppet hav vilket var farofyllt och osäkert(34).

Trots allt är vårt moderna samhälle fullt av tabun, och det i den mest primitiva form (sexuella tabun osv.), som det medför märkbara risker att inte beakta. De sociala fördomarna är djupt rotade hos människan, och i det här sammanhanget används förnuftet bara för att understryka de oförnuftiga känsloladdade reaktionerna. I sista hand innehåller hela samhällsstrukturen, som Hebb säger, en irrationell och emotionell faktor, och om man inte beaktar den, kan man inte förstå de mänskliga varelsernas sociala beteende(35). Magiforskningen kan bidra med värdefulla upplysningar om den sidan av samhället.

Översättning av Gunilla Harling-Kranck

Noter

- 1 *Encyclopaedia Britannica*, 21, 1929, s. 577.
- 2 *Gustav Jahoda*, *The Psychology of Superstition*, 1970, s. 137.
- 3 *Judd Marmor*, Some observations on superstition in contemporary life (*American Journal of Orthopsychiatry* 1956), s. 119.
- 4 *Alan Dundes*, *Brown County Superstitions* (*Midwest Folklore* XI, 1961), s. 25-26, 33.
- 5 *Tamotsu Shibutani*, *Improvised News*, 1966, s. 161-162.
- 6 *Eino Kaila*, *Persoonallisuus*, 1934, s. 150.
- 7 *Oskar Loorits*, *Liivi rahva usund* III, 1928, s. 9.

- 8 Det har inte varit möjligt att finna träffande motsvarigheter till alla ordspråk som nämns som exempel i uppsatsens finskspråkiga version. De finska ordspråken är: "Itku pitkästä ilosta", "Älä nuolaise ennen kuin tipahtaa", "Suu saatti suden ritahan, kieli kärpän lautasehen", "Ylpeys käy lankeemuksen edellä", "Hullu kiitti hevostansa, mielipuoli vaimonsa, epätaito lapsiansa", "Joka kukko verhain laulaa, se on iltasella haukan suussa", "Sitä sanaa ei sanota, jonka kelkassa ei käydä" (ö.a.).
- 9 Se *Matti Kuusi*, Sananparsien suosionmuutoksista (Seulottua sanaa, 1962).
- 10 På finska: "Mies tulee räkänokasta, vaan ei tyhjännäurajasta."
- 11 *Marmor* a.a. s. 123–124.
- 12 Se *Jahoda* a.a. s. 58.
- 13 *Lili E. Peller*, Models of Children's Play (Child's Play, edited by R. E. Herron and Brian Sutton-Smith, 1971), s. 125.
- 14 *Leea Virtanen*, Raudun kansanperinne (Raudun historia 1965), s. 451.
- 15 *Marmor* a.a. s. 121.
- 16 Se *Jahoda* a.a. s. 60.
- 17 *Martin P:n Nilsson*, Griechischer Glaube, 1950, s. 70.
- 18 *Finlands Svenska Folkdiktning* VII:3, 1952, s. 105.
- 19 *C. W. von Sydow*, Det ovanliga i tro och sed (Folkdikt och folktro, utgiven av Anna Birgitta Rooth, 1971), s. 205–206.
- 20 *Osmo Koskelainen*, Maallistuva suomalainen suurkaupunki, 1968, s. 82–83.
- 21 *Max Marwick*, Witchcraft as a Social Strain Gauge (Witchcraft and Sorcery, edited by Max Marwick, 1970), s. 284.
- 22 *Toivo Vuorela*, Paha silmä suomalaisen perinteen valossa (Suomi 109:1, 1960), s. 105.
- 23 *Vuorela* a.a. s. 14–17.
- 24 *Leea Virtanen*, "Kateus vie kalat vedestä" (Kalevalaseuran vuosikirja, 1976).
- 25 Se *Vuorela* a.a. s. 17, 85.
- 26 Se *Beatrice Elsbeth Angst*, Magische Praktiken des Menschen unserer Zeit mit ihrer sozial-psychologischen und psychodynamischen Bedeutung, 1972, s. 14.
- 27 *Alan Macfarlane*, Witchcraft in Tudor and Stuart England, 1970, s. 194.
- 28 *Marmor* a.a. s. 123.
- 29 *Angst* a.a. s. 12–13.
- 30 *Kuusi* a.a. s. 198.
- 31 *Marmor* a.a. s. 130.
- 32 *Erik Allardt*, Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine, 1964, s. 195–196.
- 33 *Donald Olding Hebb*, Psykologia, 1972, s. 295, 297. (På engelska: A Textbook of Psychology.)
- 34 *Bronislaw Malinowski*, Magia, tiede ja uskonto, 1960, s. 30. (På engelska: Magic, Science and Religion and Other Essays.)
- 35 *Hebb* a.a. s. 296.

Summary

Moderate luck is best: magical beliefs today

Magical behaviour persists to this day, although not supported by our modern world view. Its existence, according to Judd Marmor, is due to unconscious emotional factors more than intellectual ones. The essay deals with an instance of a reasoning based on magic: the fear of bad luck as a consequence of success, and attempts to guard against this bad luck. The difference between magical thinking and accepted social behaviour may be a hair's-breadth – we were brought up not to appear boastful. But magical reasoning lies behind when good luck is felt to be an automatic

cause of bad luck. As regards source material this is a problematical area, as the way of thinking involved is only partly conscious. The material for the present investigation is interviews made by students of folklore in Helsinki during the author's series of lectures in 1974–75.

A situation in which the fear of bad luck may easily appear is when talking about one's state of health. When recovering from an illness, you must not praise your rapid improvement, and you had better not boast of your good health without touching wood. Several in-

formants state that they have been affected by illness after incautiously talking about their good health. Another particularly sensitive area is, according to the interviews, an unfinished piece of work requiring intense concentration in order to succeed. The games of chance of our age have also given rise to all sorts of superstitions. To summarise: ideas about luck now as in the past appear most commonly and intensely in those areas of life where success cannot be guaranteed or controlled. It is not just incautious behaviour that can spoil good luck; an unexpected success in itself is a bad omen and may give rise to anguish.

The individual may take preventive action to protect himself against bad luck. You should avoid boasting, being too self-assured, enjoying the fruits of victory in advance. This is clearly expressed in a number of old proverbs, which should not be seen only as standards of social intercourse but also as indicating a belief that such behaviour actually has bad consequences. Generally observed are the prohibitions to try out your student cap or wedding ring in advance. When you have made the mistake of showing your satisfaction about something, you may cancel out the bad consequences in two ways: either by belittling your success in words or by touching wood. Another magical way of acting is to induce a state of depression although you have reason to feel satisfied.

The ideas exemplified in the essay probably occur most frequently in childhood and youth. They resemble compulsive neuroses insofar as the person performing them is well aware that he is behaving unreasonably. The behaviour pattern does not appear to correlate with how rational the individual's outlook is in other respects: thus you may strongly believe in the power of mascots at the same time as you deny that boasting will make your luck disappear. It does not appear to be based on conscious intellectual reasoning, originating rather in forgotten, subconscious experiences in earliest childhood. This is how psychoanalysts have wanted to explain the wood-touching ritual. A well-known pair of concepts in Greek mythology may be tied to the idea complex of fright resulting from success:

hubris, the arrogance of man, and nemesis, the revenge of jealous gods on a happy man. In Nordic popular tradition there are three explanations corresponding to nemesis: fate, God and envious people can make success disappear. None of these causative mechanisms are at all mentioned by the interviewees. The author assumes that the beliefs here dealt with would cease to exist if people began to ponder the underlying causative connections. A similar idea was reached by C. W. von Sydow in his essay on the importance of the uncommon in beliefs and customs. That we now just as little as in the past consider what is the real threat to good luck proves again that the magical customs are based on unconscious emotional factors.

In one respect there is a radical difference between new and older ideas of bad luck. Belief in the power of other people to harm by magic has almost entirely disappeared. In the past ideas of witchcraft, e.g. the evil eye, were very common. The damage was thought to be done in two ways: by obviously evil intent, or by flattery and praise. The fact that today more attention is paid to one's own behaviour than to that of others reflects the dissolution of the old face-to-face community with its strong ties between the inhabitants. But there are still strong taboos against disclosing one's material possessions to others. In our competitive society, although there is a striving for self-assertion, there is also a fear of causing envy.

In the traditional peasant society with its limited resources there was the concept of the limited good: all in the village had their allotted share of luck. Where the same idea is met with today it deals with the relations between rich countries and poor countries. When you feel happy or when you bring children into the world, this brings out thoughts of disasters, overpopulation and the like in other parts of the world. In this wider perspective magic, which was once a phenomenon of a collective nature, is a private matter which you prefer not to talk about. But on this individual level man's dependence on magic remains as long as his own feelings of helplessness and insecurity have not been brought to a solution both on the personal and on the cultural level.

*Leea Virtanen, Ph. D.
Docent of Folkloristics,
University of Helsinki, Finland*